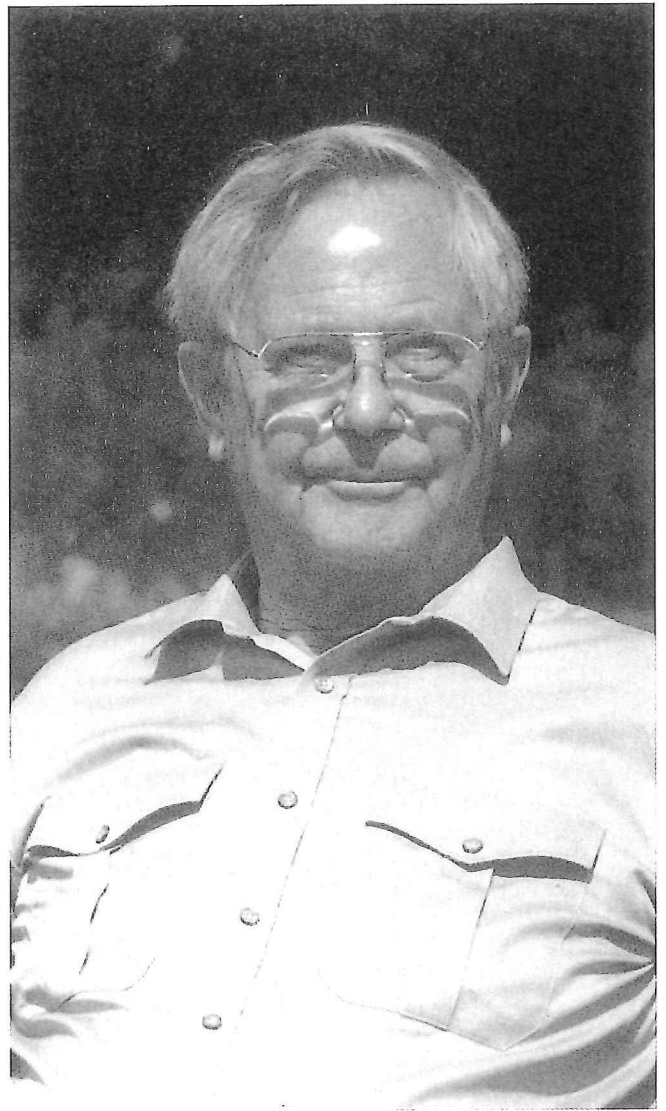

H.J.E. VAN BEUNINGEN, LEVENSSCHETS VAN EEN BEVLOGEN VERZAMELAAR

Joh.R. ter Molen

Hendrik Jan Engelbert van Beuningen werd op 5 juni 1920 in Maarsbergen geboren. Zijn vader, Coen van Beuningen,¹ behoorde, evenals de kunstverzamelaar D.G. van Beuningen, tot de talrijke kinderen van H.A. van Beuningen, medeoprichter en grootaandeelhouder van de Steenkolen Handelsvereniging.² Coen van Beuningen had bosbouw gestudeerd aan de Landbouwhogeschool in Wageningen en ging zich nadien intensief bezig houden met de exploitatie van het door zijn vader in 1903 aangekochte landgoed Anderstein. Van het omvangrijke, voornamelijk uit schrale heidevelden bestaande gebied werd landbouw- en weidegrond gemaakt; er ontstond een veeteeltbedrijf waar grote aantallen koeien en varkens werden gehouden. Daarnaast werd ook een exportbedrijf in kaas opgezet. Tijdens een door de Heidemaatschappij georganiseerde excursie naar Denemarken leerde Coen van Beuningen Julia van Heek kennen, de dochter van een textielabrikant uit Boekelo.³ Zij traden in 1914 in het huwelijk en vestigden zich in een omvangrijk 'Engels' landhuis, dat in dat jaar op het landgoed Anderstein gebouwd werd. Samen met een oudere zuster en broer groeide Hendrik Jan op Anderstein op. Al vroeg manifesteerde zich bij hem een behoefte tot verzamelen. Zo bracht hij reeds als kind een collectie prehistorische vuurstenen werktuigen bijeen, die hij op de Utrechtse en Drentse zandgronden vond. Vooral de bezoeken aan de familie van zijn moeder in Twente waren voor hem van grote betekenis. Zo was zijn oom, mr. G.J. ter Kuile, niet alleen zeer geïnteresseerd in de vroege geschiedenis van zijn woongebied, maar ook een hartstochtelijk verzamelaar. Met hem bezocht de jonge Hendrik Jan andere verzamelaars in Twente, van wie hij af en toe het een en ander kreeg. Dankzij contacten met de toenmalige directeur van het Rijksmuseum Twente mocht hij in de vroege jaren dertig meehelpen met het opgraven van een grafheuvel bij Vasse. Ook bezocht hij in die tijd regelmatig het Museum Natura Docet in Denekamp, dat door schoolmeester Beernink aldaar was opgezet. Thuis richtte Hendrik Jan een eigen 'museum' in; het entreegeld, dat hij van bezoekers uit de familie-

1. De verzamelaar H.J.E. van Beuningen.

en kennissenkring vroeg, besteedde hij aan nieuwe aankopen. Het is opmerkelijk dat de contacten met de familie van zijn moeder van grote betekenis zijn geweest voor het ontwikkelen van de (cultuur)historische belangstelling van H.J.E. van Beuningen en van zijn behoefte tot verzamelen. Veel minder affiniteit had hij met de indrukwekkende kunstverzameling die zijn oom D.G. van Beuningen in die jaren bijeenbracht. Na een handelopleiding in Zwitserland te hebben gevolgd, kwam H.J.E. van Beuningen in 1939 naar Rotterdam, waar hij in dienst trad van de Handels Compagnie, een belangrijke toeleverancier voor de Rijnvaart. Samen met enkele vrienden, onder wie

in: Gewonden soetwerpen, opstellen ... voor H.J.E. van Beuningen

12

Algemene info over dit boek, zie Kicken Dory e.a., Gewonden voorwerpen / Lost and found

2. *Mevrouw M.J.A.A. van Beuningen-de Vriese (1920-1980).*

de latere minister Albert Beerman en Charles de Bijll Nachenius, woonde hij bij een hospita aan de Leuvehaven 143. Op 9 mei 1940, een dag voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, vertrok Van Beuningen voor een vakantie naar Italië. Bij het bombardement van Rotterdam op 14 mei ging met het pand aan de Leuvehaven ook zijn voornamelijk uit prehistorische voorwerpen bestaande 'jeugdverzameling' verloren. Gedurende de zomer van 1940 bleef Van Beuningen in Zwitserland, waar hij in contact kwam met een plaatselijke archeoloog uit Zug. Tijdens de vele zoektochten op de akkers langs de Zugersee werden stenen bijlen en andere voorwerpen van de prehistorische paaldorpbewoners gevonden. Op 3 oktober keerde hij naar Nederland terug, waarna hij enige tijd bij zijn grootmoeder in Twente in de bosbouw werkzaam was. Inmiddels had overleg tussen zijn vader en D.G. van Beuningen duidelijk gemaakt, dat voor de

jonge neef geen belangrijke loopbaan bij de Steenkolen Handelsvereniging leek weggelegd. Wel kon hij in 1941 in dienst treden bij een dochteronderneming van de SHV, de Nederlandsche Rijnvaart-Vereeniging N.V. Hij werkte bij dit bedrijf tot 1943, toen hem door Wim Fockema Andreae een baan werd aangeboden bij de Bedrijfsgroep Binnenscheepvaart. Deze functie bood hem de mogelijkheid om ook de nodige bestuurlijke ervaring op te doen, en bovendien kwam hij hier in contact met mensen die zich intensief bezighielden met de wederopbouw van Rotterdam.

Tijdens deze oorlogsjaren woonde Van Beuningen bij de familie De Vriese, waar hij bevriend raakte met Miem,⁴ de dochter des huizes. Zij traden op 14 september 1944 in het huwelijk en namen aanvankelijk hun intrek in het huis van de familie Elias in het buurtje Vijverhof. Na enige omzwervingen door Rotterdam vestigde het jonge paar zich uiteindelijk op Vijverlaan 72. Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren, drie dochters en een zoon.

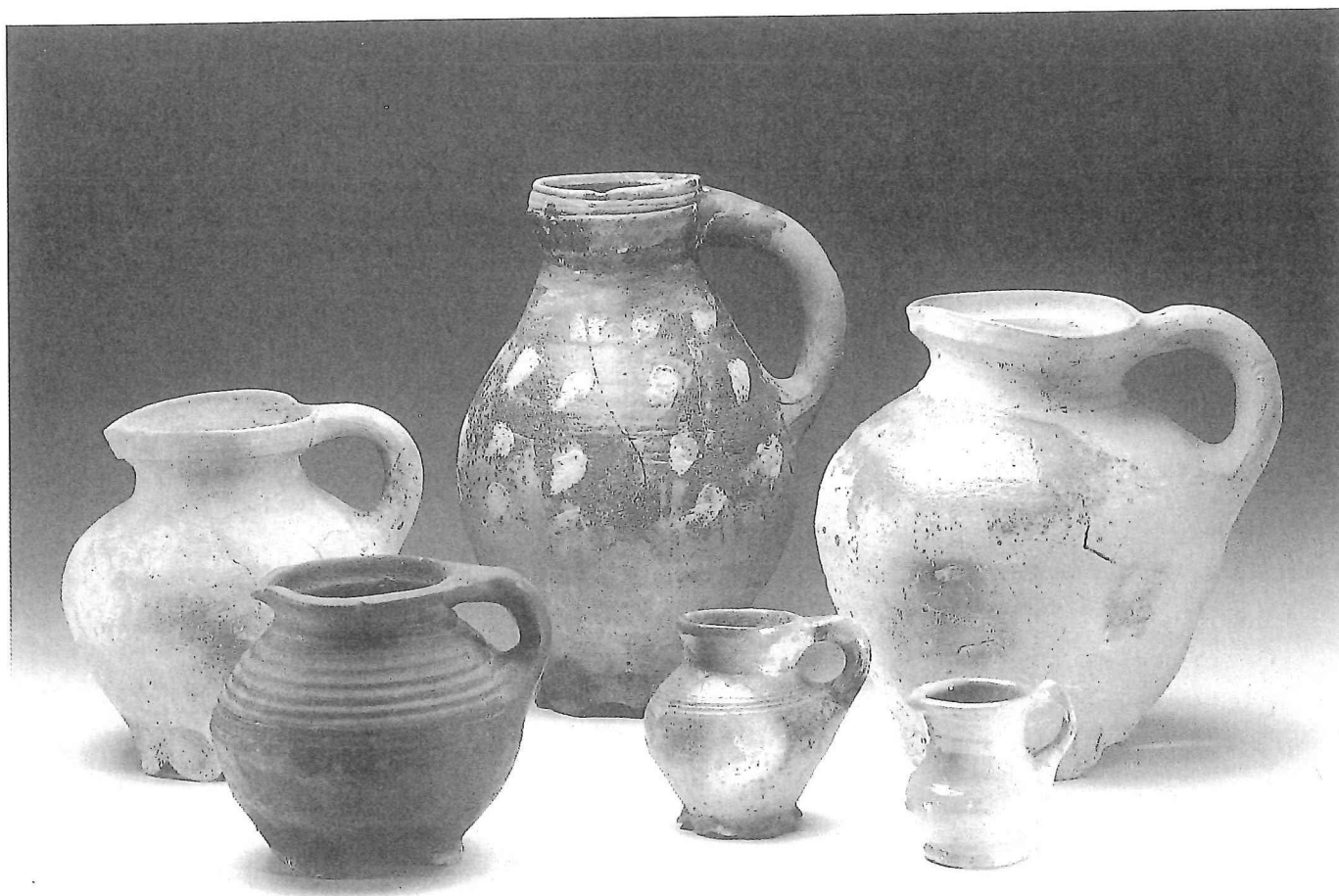
Van Beuningen, die zijn beroep doorgaans met de oude benaming van pakhuismeester en later met die van koopman aanduidde, speelde een actieve rol in het Rotterdamse bedrijfsleven. Zo werd hij in 1948 samen met R.A. de Monchy als firmant opgenomen in de firma Pakhuismeesteren, waaraan hij reeds sinds 1946 verbonden was; ook na het ontstaan van Pakhoed - als gevolg van de fusie met het Blauwhoedenveem - bleef hij als lid van de raad van bestuur en later via de raad van commissarissen bij dit bedrijf betrokken. Soortgelijke functies bekleedde hij ook bij onder meer Smit Internationale en bij Robeco, welke beleggingsmaatschappij het familiefonds Unitas had overgenomen. Vanwege zijn functies bij Pakhuismeesteren en zijn voorzitterschap van de sector Veembedrijven werd Van Beuningen opgenomen in het dagelijks bestuur van de Scheepvaart Vereeniging Zuid. Ook buiten Rotterdam bekleedde Van Beuningen functies in het bedrijfsleven. Zo was hij onder meer commissaris van de bank Pierson Heldring en Pierson, het verzekeringsconcern Fortis AMEV en van de Sophia Jacoba-mijn in Duitsland.

Naast zijn drukke werkzaamheden zag Van Beuningen kans om zich als bestuurslid in te zetten voor een bijzonder groot aantal stichtingen, fondsen en andere organisaties. Vanaf het moment dat het einde van de oorlog in zicht kwam en het gemeen-

schapsgevoel herleefde, was Van Beuningen nauw betrokken bij het ontstaan van een 'Rotterdamsche Jongerenkring'. Als secretaris nam hij zitting in het Comité Oprichting Gedenktekens, nadien overgegaan in de Monumenten-Commissie Rotterdam, later de Stichting Herrijzend Rotterdam.⁵ Toen de familie Van Hoey Smith in 1958 besloot om het Arboretum Trompenburg in een stichting onder te brengen, werd Van Beuningen de eerste voorzitter hiervan. Een aantal jaren later was hij samen met K.P. van der Mandele en andere prominente Rotterdammers betrokken bij de oprichting van een stichting, die zich tot doel stelde om de omvangrijke tuinen en parken van Kralingen te beschermen en voor het nageslacht te behouden. Mede door zijn grote belangstelling voor de archeologie werd Van Beuningen in 1959 aangezocht voor het voorzitterschap van de in dat jaar opgerichte Coördinatie-commissie inzake archeologisch

onderzoek binnen het ressort Rotterdam. Vanuit dit bestuur nam hij het initiatief om te komen tot de aanstelling van een stadsarcheoloog - Rotterdam was de eerste stad in Nederland waar een dergelijke functie werd gecreëerd -, tot het organiseren van internationale symposia op archeologisch gebied en tot het uitgeven van een reeks publicaties onder de titel *Rotterdam Papers*.

Vanaf 1955 was H.J.E. van Beuningen bestuurslid, en van 1966 tot 1977 voorzitter van de Stichting Bevordering van Volkskracht, een in 1923 door W.S. Burger opgericht fonds met als doel om het welzijn van de Rotterdamse bevolking te bevorderen.⁶ Ook behoorde hij gedurende lange tijd tot de beheerders van het hieraan gelieerde Administratiefonds Rotterdam en het Bekker-la Bastide-Fonds.⁷ Groot was de betrokkenheid van Van Beuningen bij het Museum Boijmans Van Beuningen, dat sinds 1958 door de overdracht van de zeer omvangrijke

3. Aardewerk kannen uit het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam
(foto Tom Haartsen).

kunstcollectie van zijn oom D.G. van Beuningen mede zijn familienaam droeg, en waaraan hij ook zelf reeds in de jaren vijftig een belangrijke schenking had gedaan. Gedurende vele jaren had hij zitting in de gemeentelijke Commissie van Advies van het museum, een functie die hij in 1982 zou neerleggen; vanuit deze hoedanigheid was hij tevens penningmeester van de Stichting Lucas van Leyden. Daarnaast speelde hij een belangrijke rol in de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, die in 1939 mede door zijn oom was opgericht; hij was van 1967 tot 1990 bestuurslid van deze particuliere steunstichting, en vervulde gedurende een tiental jaren de functie van vice-voorzitter.⁸ Naast zijn actieve rol binnen deze Rotterdamse organisaties bekleedde Van Beuningen ook bestuursfuncties in diverse landelijke verenigingen met doelstellingen die nauw aansloten bij zijn belangstelling voor cultuur en natuurbeheer. Zo

was hij van 1972 tot 1990 bestuurslid, en gedurende de laatste jaren tevens vice-voorzitter, van de Vereniging Rembrandt Nationaal Fonds Kunstbehoud, die belangrijke aankopen van Nederlandse musea financieel ondersteunt. Van Beuningen was verder onder meer lid van het bestuur van de Vereniging Vrienden van de Nederlandse Ceramiek, de Stichting Het Utrechts Landschap en van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. Ook was hij bestuurslid van een aantal fondsen op maatschappelijk gebied, zoals de K.F. Hein Stichting te Utrecht.

Hoewel zijn collectie prehistorische voorwerpen bij het bombardement van Rotterdam verloren was gegaan, vormde juist de verwoesting van deze stad voor Van Beuningen de aanleiding om opnieuw, en met nog veel grotere geestdrift te gaan verzamelen. Tijdens de dagelijkse fietstocht naar zijn werk en

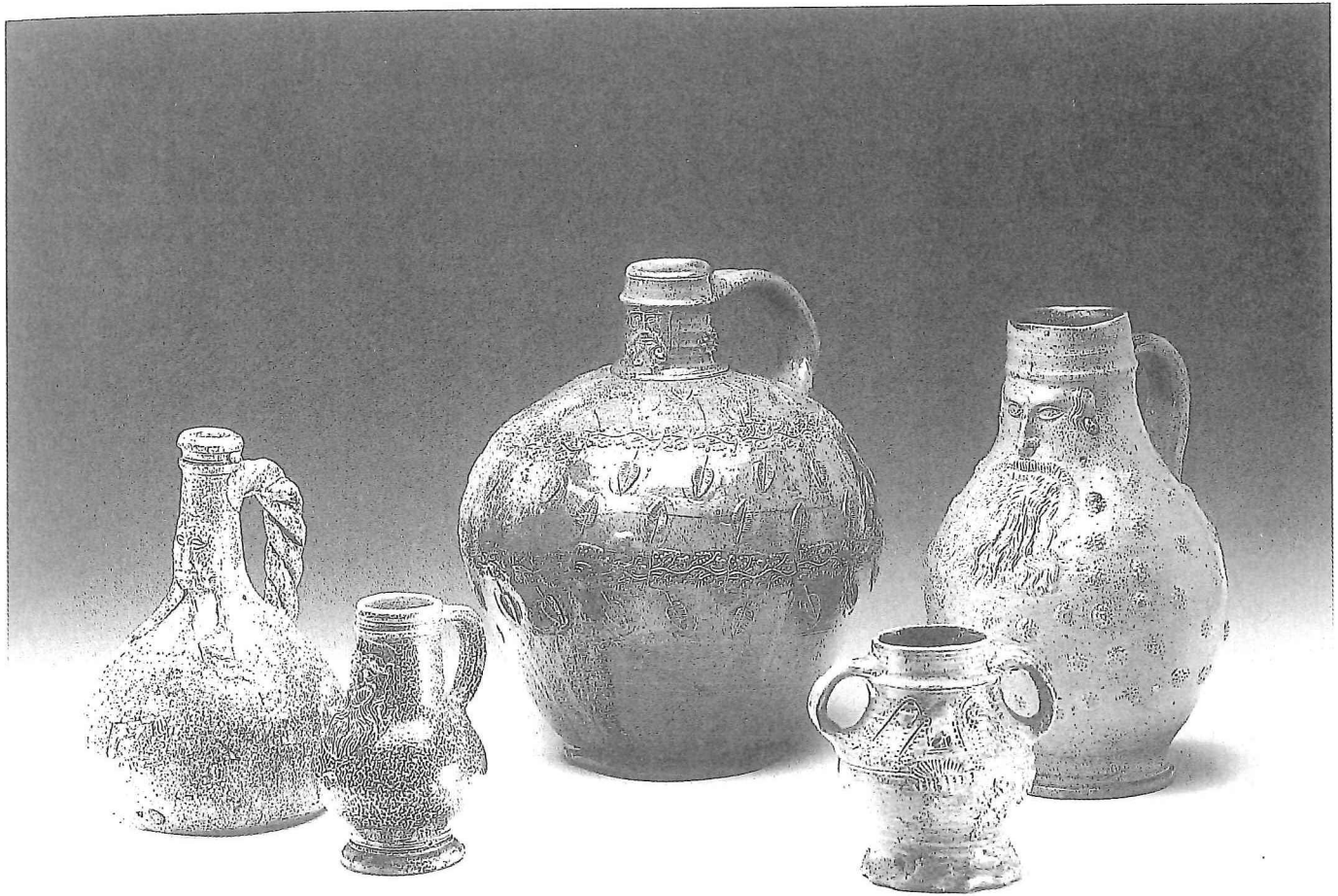
4. Pottenbakkersafval en misbaksels. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

terug naar huis zag hij hoe puinruimers tussen de resten van de oude Rotterdamse binnenstad grote hoeveelheden tegels en gebruiksvoorwerpen van tin en aardewerk aantreffen. Voor een deel werden deze bodemvondsten aan de Rotterdamse musea overgedragen, maar veruit het grootste gedeelte kwam in handen van particuliere belangstellenden en handelaren. Van Beuningen kreeg aanvankelijk een vergunning van de toenmalige stadsbouwmeester J.A.C. Tillema om zelf tussen het puin te mogen zoeken naar interessant bodemmateriaal, maar uit vrees voor benadeling van de openbare instellingen werd deze permissie later weer ingetrokken. In eerste instantie verzamelde Van Beuningen min of meer alles wat uit de bodem tevoorschijn kwam, maar weldra ging hij er toe over om strengere selectiecriteria te hanteren. Hierbij ging hij zich nadrukkelijk concentreren op gebruiksvoorwerpen die een rol hadden gespeeld in het alledaagse leven, vanaf de Middeleeuwen tot aan het einde van de zeventiende eeuw met uitlopers in de achttiende eeuw. Wat hem daarbij vooral boeide, was de mens die achter al deze objecten schuil ging. Naast aspecten met betrekking tot de vervaardiging, plaats van ontstaan en datering komen daarbij vragen aan de orde over de functie van het voorwerp en, in het verlengde daarvan, over de leef- en eetgewoonten van de gebruiker. De contacten met een aantal vrienden uit die jaren, onder wie prof. dr. J.G.N. Renaud, A. Dorgelo, A.J.G. Verster, Bram de Kock en vanuit het museum J.N. Bastert en Bernardine de Neeve, waren bijzonder waardevol voor de verdere ontwikkeling van de collectie. Hoewel de basis voor zijn latere verzameling in Rotterdam werd gelegd, zou hij na de oorlog ook op allerlei andere plaatsen in Nederland en in het ons omringende grensgebied grote hoeveelheden vondstenmateriaal verwerven ter completering van het beoogde overzicht. Bij bouwprojecten in oude binnensteden kregen Van Beuningen en zijn helpers regelmatig de gelegenheid om uit aangetroffen beerputten en afvalhopen interessant materiaal te bergen. Ook werd op locaties waar in vroeger tijd bij overstromingen dorpen waren weggespoeld veel vroeg gebruiksgoed geborgen. En tenslotte konden in de centra waar gedurende de zestiende en zeventiende eeuw steengoed en aardewerk werden geproduceerd, boeiende vondsten worden gedaan, die onder meer bestonden uit weggeworpen misbaksels. De uiteindelijke collectie bestaat in hoofdzaak uit

voorwerpen van keramiek, maar bevat daarnaast ook objecten die vervaardigd zijn van metaal of van andere materialen zoals leer of hout. Wanneer bij een opgraving glasscherven werden geborgen, werden deze doorgaans overgedragen aan de Rotterdamse oogarts prof. dr. H.E. Henkes, die met een eindeloos geduld probeerde resten van gebroken glazen bijeen te zoeken en het oorspronkelijke object te reconstrueren.⁹ Zelf hield Van Beuningen zich samen met zijn vrouw intensief bezig met het reinigen van de massaal aangevoerde bodemvondsten en met de restauratie van keramische voorwerpen.

Gedurende vele jaren waren de door Van Beuningen bijeengebrachte bodemvondsten opgeslagen in kasten op de bovenverdieping van zijn woning in Rotterdam. Enerzijds om in deze situatie verbetering te kunnen brengen en anderzijds vanwege zijn behoefte aan het buitenleven verwierf hij in 1962 het landgoed Rhodesteyn bij Langbroek. De vorige bewoners - het echtpaar Kleiweg de Zwaan - hadden door de architect F.A. Eschauzier een zijvleugel aan hun huis laten bouwen. In deze ruimten, met vanuit hoog geplaatste ramen binnenvallend licht, hadden zij hun schilderijenverzameling ondergebracht. Uiteraard vereiste een omvangrijke collectie gebruiksgoed een andere indeling. Daarom liet Van Beuningen door Gerrit Rietveld ingenieur geconstrueerde kasten ontwerpen, waarin zeer grote hoeveelheden gebruiksvoorwerpen konden worden opgeborgen. De langs de wanden van de 'museumvertrekken' geplaatste witte kasten waren van deuren voorzien en werden afgewisseld met open planken en onderkasten waarop objecten op een aantrekkelijke manier opgesteld konden worden.

Van Beuningen stelde zich bepaald niet tot doel een zo omvangrijk mogelijke collectie bijeen te brengen, maar streefde ernaar om het zorgvuldig gekozen thema - de ontwikkeling van het alledaagse huisraad in de Nederlanden - zo helder mogelijk via zijn verzameling te belichten. Het ging hem daarbij met name om de vormontwikkeling van het gebruiksvoorwerp door de eeuwen, de verschillende materialen die daarbij werden toegepast, en de komst van nieuwe voorwerpen wanneer veranderingen in de woon- of eetcultuur daartoe aanleiding gaven. Daarnaast trachtte hij de verworven objecten zo goed mogelijk te documenteren; zo legde hij niet alleen de vondstomstandigheden vast - voor zover die hem bekend waren -, maar probeerde hij

5. Steengoed kannen uit het Rijnland, uit het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

ook de oorspronkelijke functie, herkomst en datering ervan zo zorgvuldig mogelijk te achterhalen. De gegevens werden door hem vastgelegd in een omvangrijk kaartsysteem en aangevuld met wetenschappelijke publicaties en andere informatie over deze en vergelijkbare objecten.

In december 1960 werd door Van Beuningen de Stichting Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp opgericht met de bedoeling om op die manier blijvend de zorg en de belangstelling voor het alledaagse gebruiksvoorwerp binnen het Nederlandse cultuurgebied te stimuleren. Bovendien kon via deze stichting onderzoek en uitbreiding van de collectie ook in de toekomst gewaarborgd worden. In het bestuur kregen nauw bij het onderwerp betrokken specialisten als Renaud, Henkes en B. Dubbe zitting. Aan de stichting werden door Van Beuningen en door andere verzamelaars voorwer-

pen overgedragen. Bovendien werd door Van Beuningen een bibliotheek op dit specifieke gebied samengesteld; ook voorzag hij de stichting van financiële middelen om aanvullende aankopen te doen, en om wetenschappelijk onderzoek en publicaties te kunnen ondersteunen. Sinds de eigen verzameling van de heer Van Beuningen in 1991 in eigendom werd overgedragen aan Museum Boijmans Van Beuningen, beheert dit museum eveneens de voorwerpen die aan de stichting toebehoren; bovendien wordt vanuit de stichting vooral steun gegeven aan activiteiten van het museum op het gebied van het preindustriële gebruiksgoed en worden aankopen gedaan om de collectie verder te completeren.

In 1973 beschreef Renaud in zijn artikel 'Rhodesteyn, schatkamer der middeleeuwse ceramiek'¹⁰ globaal de indrukwekkende verzameling kerami-

6. Nederlandse majolica. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

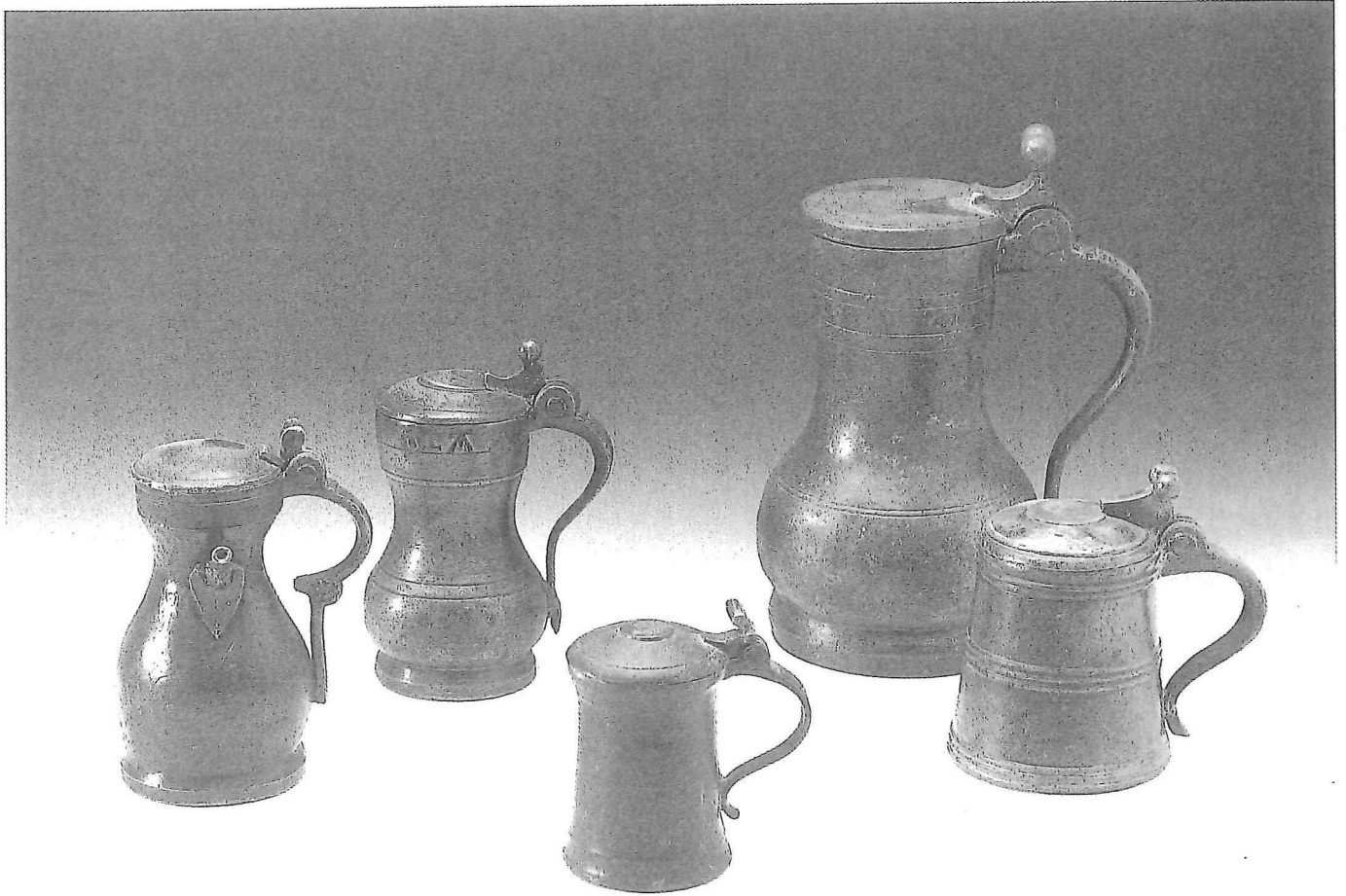
sche voorwerpen, zoals die destijds ten huize van Van Beuningen in de 'museumvleugel' was ondergebracht. Na een vitrine met Noord-Nederlandse majolica en wit Delfts aardewerk te zijn gepasseerd, betrad men de werkkamer van de verzamelaar, die gevolgd werd door drie expositieruimtes. In het eerste kabinet bevond zich het steengoed, waarbij de verschillende productiecentra met een grote verscheidenheid aan voorwerpen vertegenwoordigd waren. Het volgende vertrek bevatte het voornamelijk in Nederland geproduceerde en doorgaans met loodglazuur bedekte aardewerk; veel van deze objecten dragen een met gele slib uitgevoerde decoratie. Ook bevonden zich hier collecties spaarpotten, kandelaars en olielampjes van keramiek. In de achterste ruimte stond het vroegste middeleeuwse aardewerk opgesteld.

Renaud besteedt in zijn artikel ook aandacht aan de wijze waarop Van Beuningen zijn verzameling opbouwde: door veelvuldig bij grondwerkzaamheden aanwezig te zijn en zelf in modderpoelen en beerputten naar voorwerpen op zoek te gaan, maar ook door soms jarenlange onderhandelingen met andere liefhebbers om een in zijn collectie ontbrekend stuk door aankoop of ruil te verwerven.

Reeds in een vroeg stadium had H.J.E. van Beuningen ervoor geijverd om bij Museum Boijmans Van Beuningen belangstelling op te wekken voor het alledaagse gebruiksvoorwerp uit vroeger eeuwen. Het museum verzamelde weliswaar sinds het begin van de twintigste eeuw kunstnijverheid, maar het accent lag daarbij op kostbare voorwerpen en op objecten, die vanwege de artistieke kwaliteit van

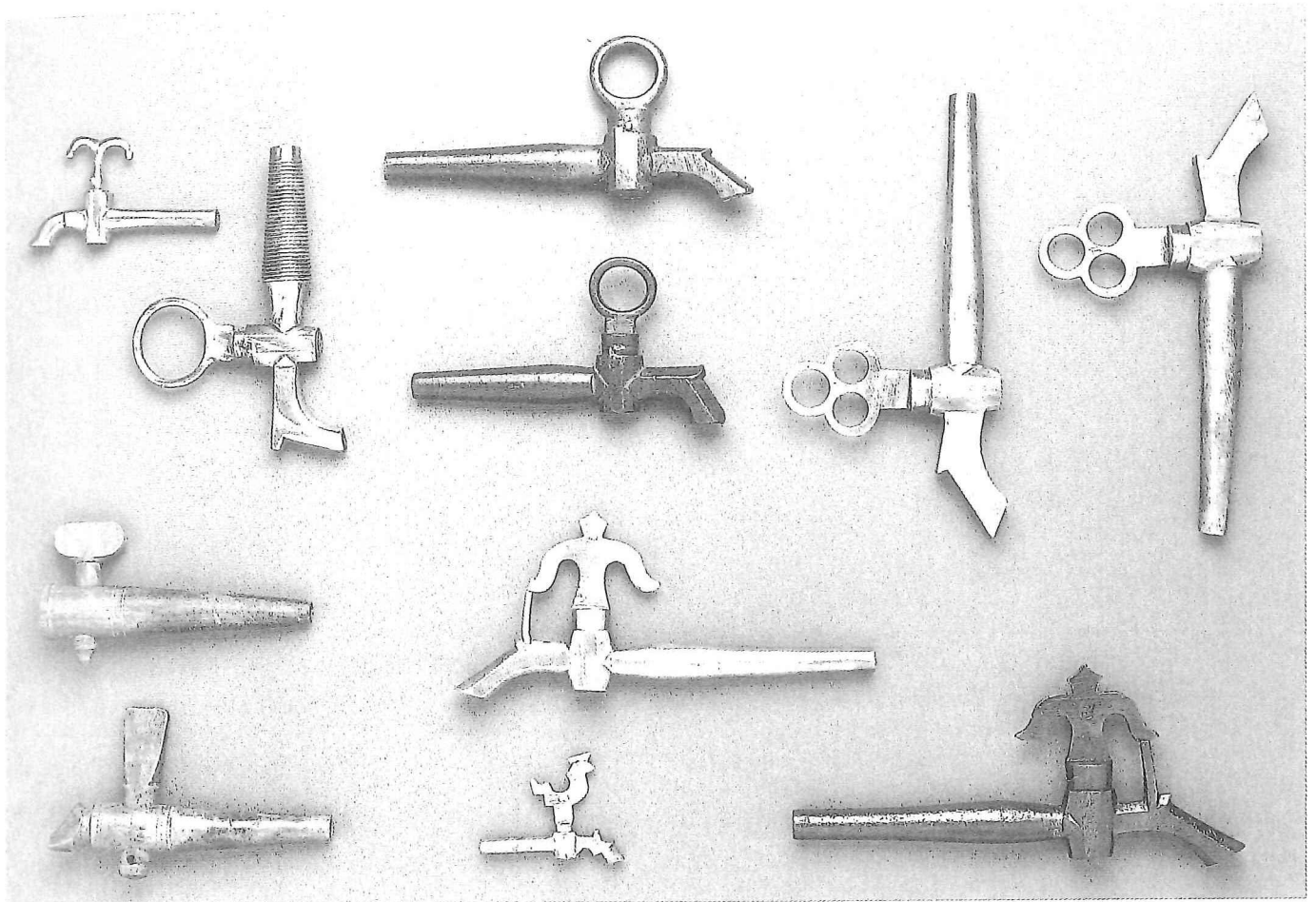
7. Preindustriële gebruiksvoorwerpen uit het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese, diverse materialen. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

8. Tinnen kannen uit het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam
(foto Tom Haartsen).

hun decoratie werden geambieerd. In deze situatie kwam verandering toen - mede op instigatie van Van Beuningen - in 1955 de omvangrijke tinverzameling van A.J.G. Verster, die in het voorafgaande jaar in het museum was tentoongesteld, door de Stichting Museum Boymans werd aangekocht.¹¹ Met deze verwerving van een groot aantal gebruiksvoorwerpen, die hun museale betekenis niet zozeer ontleenden aan de wijze van versieren maar aan hun vormgeving en zeldzaamheid, werd een nieuwe richting ingeslagen en verkreeg ook het preïndustriële gebruiksvoorwerp zijn plaats binnen Museum Boijmans Van Beuningen. Toen overeenstemming was bereikt over deze belangrijke verwerving, besloot H.J.E. van Beuningen - mede op aandringen van zijn oom D.G. van Beuningen, die vond dat zijn neef ook een gebaar zou moeten maken - zijn enthousiasme voor deze ontwikkeling tot uitdrukking te brengen door uit zijn eigen bezit

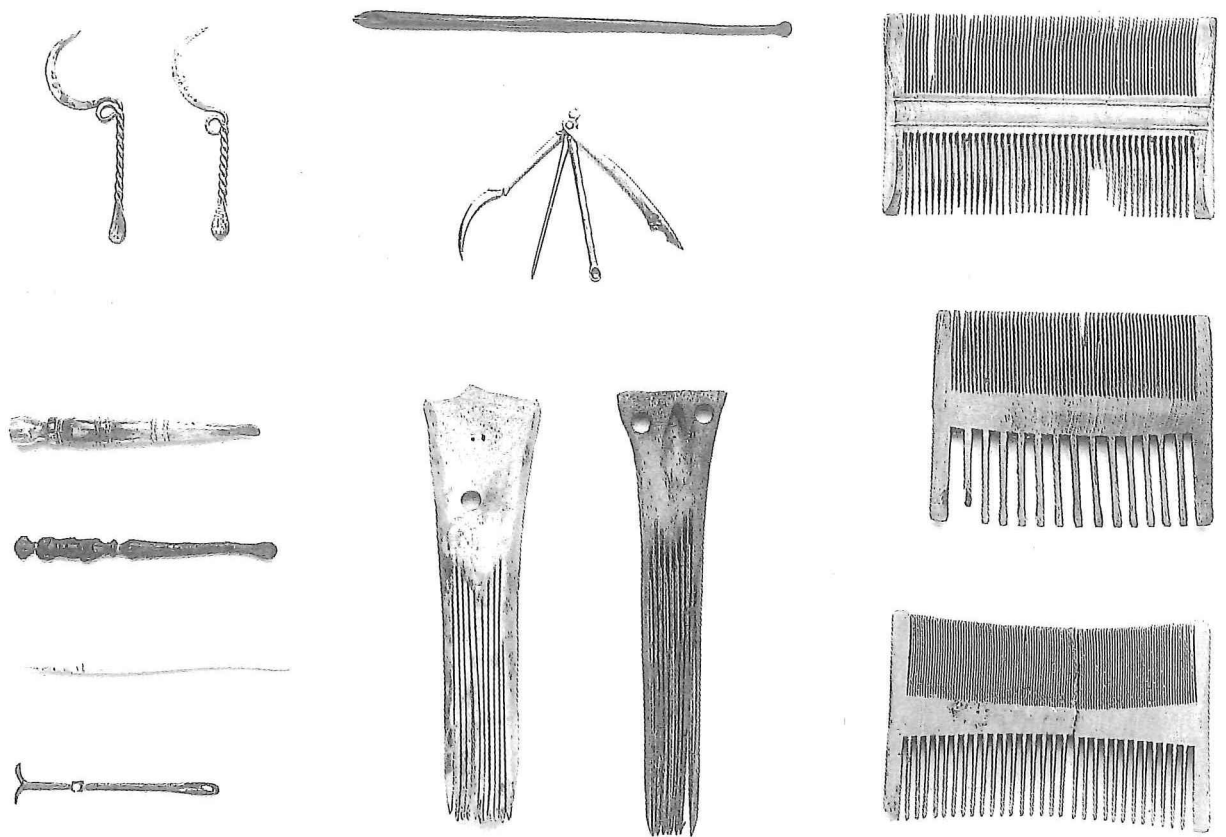
22 tinnen voorwerpen te schenken, waarmee lacunes in de collectie Verster konden worden opgevuld. Tot deze schenking behoren enkele zeer vroege en uiterst zeldzame zoutvaten. In 1973 werd, gelijktijdig met een internationaal symposium over huisraad in de Middeleeuwen onder de titel 'Verdraaid goed gedraaid', een selectie van ongeveer 650 voorwerpen uit de collectie van H.J.E. van Beuningen in Museum Boijmans Van Beuningen geëxposeerd.¹² Hoewel Van Beuningen door zijn oude contacten met de museumstaf al in een veel vroeger stadium met de gedachte zal hebben gespeeld om zijn gehele verzameling op den duur aan het museum - en daarmee aan de Rotterdamse gemeenschap - te schenken, heeft het succes van deze tentoonstelling er stellig toe bijgedragen dat serieus over overdracht nagedacht ging worden. Gesprekken hierover met de museumdirectie leidden er in eerste

9. Tapkranen van verschillende materialen. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

instantie toe, dat plannen werden ontwikkeld om een speciale museumruimte, met daarbij een studieceterium, voor het preindustriële gebruiksgoed in te richten in de tegenover het museum gelegen Remonstrantse kerk.¹³ In 1978 werd in de gemeentelijke 'Museumnota II' nadrukkelijk aangegeven dat verwerving van de collectie van Van Beuningen het museale aanbod in Rotterdam aanzienlijk zou versterken. Naar aanleiding hiervan stelde het College van Burgemeester en Wethouders op 8 augustus 1980 een commissie aan die het beleidsvoornemen 'Huisvesting collectie Van Beuningen' nader moest uitwerken. Hiervoor werd in de meerjarenbegroting voor 1980-1983 een structureel budget van f 954.000.- gereserveerd. Door deze commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Rotterdamse musea, enkele externe adviseurs en de heer Van Beuningen, werd aandacht besteed aan verschillende onderwerpen: de gevol-

gen die de verwerving zou hebben voor de museumstructuur, de publieksfuncties, de beheersvorm, alsmede de personele en bouwkundige consequenties. Voorgesteld werd om de overdracht van de collectie - aanvankelijk in de vorm van een bruikleen - zo spoedig mogelijk te laten plaatsvinden, zodat het museum ermee zou kunnen gaan werken en het belang ervan ook naar buiten toe duidelijk zou worden. Aangezien Museum Boijmans Van Beuningen met de aankoop van de tincollectie Verster al de weg van het alledaagse gebruiksvoorwerp was ingeslagen, en deze lijn sindsdien had voortgezet met de verwerving van in Leerdam geproduceerd serieglas en Maastrichts aardewerk, was een verbreding en intensivering van dit beleid alleszins gerechtvaardigd. Wel werd nadrukkelijk gesteld dat versterking van het historische element ook zou moeten leiden tot een sterkere nadruk op het industriële product uit de

10. Kammen, tongschrapers en oorlepeltes. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

negentiende en twintigste eeuw. Voor wat betreft de presentatie werd een vaste opstelling voorgesteld waarin de typologische ontwikkeling van het gebruiksvoorwerp onder de aandacht gebracht kon worden, met daarnaast een mogelijkheid om bepaalde onderwerpen in tijdelijke tentoonstellingen nader te belichten. De vormgeving van de voorwerpen, de invloed van de techniek en het materiaal daarop, en de sociaal-maatschappelijke context zouden nadrukkelijke aandacht moeten krijgen. De collectie zou moeten worden geïntegreerd binnen de afdeling kunstnijverheid, die binnen, of in de directe nabijheid van het museum daartoe een geschikte locatie zou moeten krijgen. Zowel voor het pre-industriële gebruiksvoorwerp als voor de industriële vormgeving werd de aanstelling van een ter zake kundige conservator als een absolute voorwaarde gezien om het beoogde beleid te realiseren.

Het rapport werd op 17 april 1981 gepubliceerd en op 21 mei door de gemeenteraad van Rotterdam aanvaard. De heer Van Beuningen ontving op 26 juni 1981 uit handen van Prins Bernhard de Zilveren Anjer voor zijn baanbrekend werk en zijn initiatief om de collectie aan Museum Boijmans Van Beuningen ten geschenke aan te bieden. In de daaropvolgende periode werd de uit ongeveer 8000 voorwerpen bestaande collectie vanuit Langbroek naar Rotterdam overgebracht. Als conservator werd Alma Ruempol aangesteld, die zich samen met haar toenmalige assistente en latere opvolgster Alexandra van Dongen met groot enthousiasme inzette om boeiende tentoonstellingen en andere activiteiten op dit nieuwe terrein te ontwikkelen. Hoewel de bouw van een passende ruimte nog enige tijd op zich liet wachten, werd uiteindelijk een door prof. ir. H.J. Henket ontworpen paviljoen gebouwd, dat direct verbonden werd met het

zalencircuit van de afdeling kunstnijverheid. Het werd voorzien van een transparante bovenzaal voor tijdelijke tentoonstellingen en van een benedenverdieping met een openbare studiecollectie en een aantal werkvertrekken. Deze nieuwbouw kreeg bij de opening door minister H. d'Ancona op 23 februari 1991 de naam Paviljoen Van Beuningen-de Vriese. Op deze wijze werd tevens de overleden echtgenote van de schenker, die een zo belangrijke rol heeft gespeeld bij de verwerving en de restauratie van de in de collectie opgenomen voorwerpen, blijvend herdacht.

De bouw van het paviljoen kwam voort uit de gemeentelijke toezegging om blijvend ruimte voor de collectie beschikbaar te stellen - de belangrijkste voorwaarde die door Van Beuningen verbonden was aan de schenking van zijn verzameling. Na de voltooiing ervan werd de collectie dan ook door Van Beuningen in eigendom overgedragen aan de Gemeente Rotterdam ter plaatsing in Museum Boijmans Van Beuningen. Als blijk van waardering voor zijn genereuze daad ontving hij uit handen van minister d'Ancona de zilveren museummedaille.

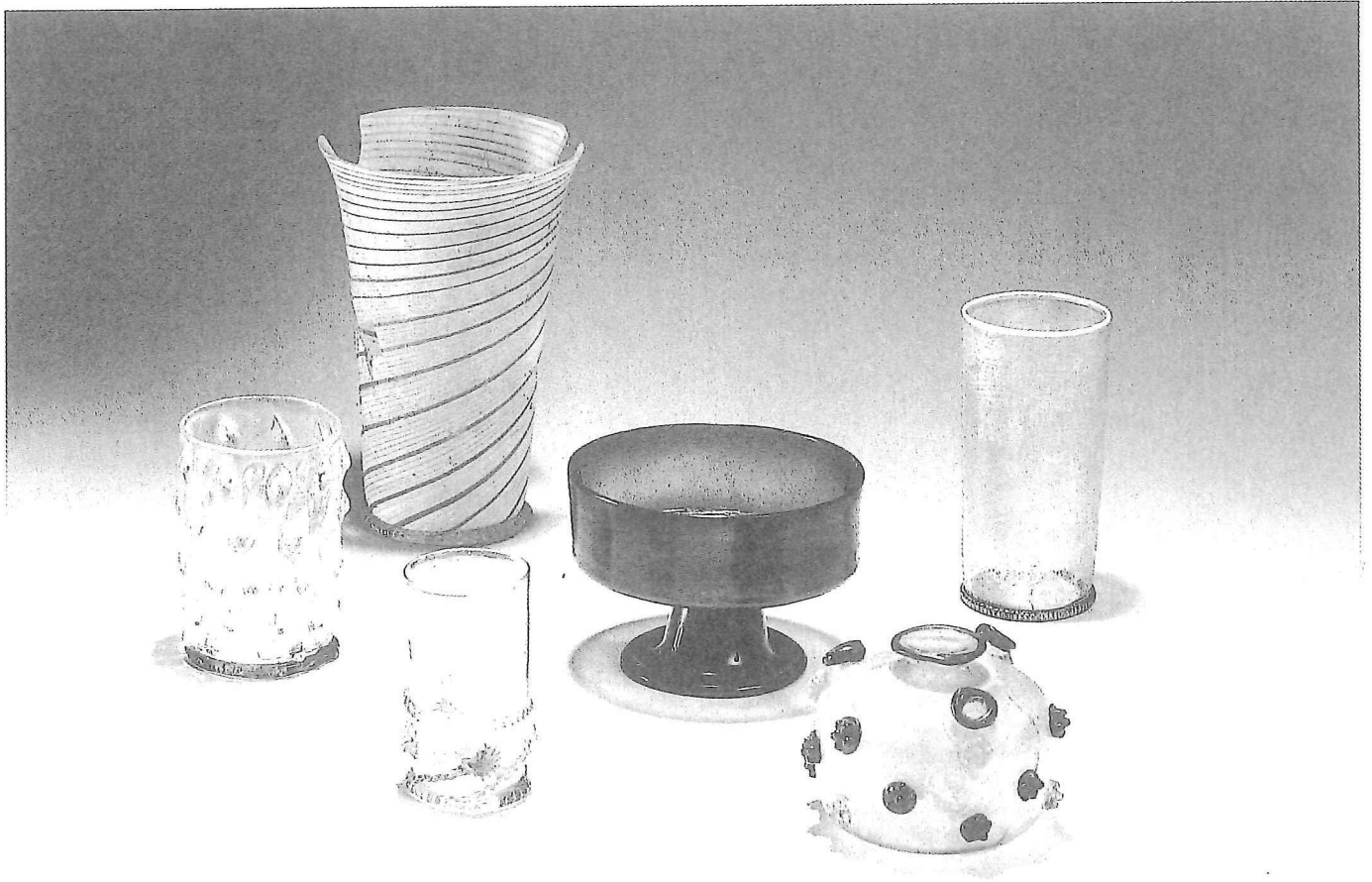

11. Openbare studiecollectie in het Paviljoen van Beuningen-de Vriese. Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam.
(foto Tom Haartsen).

De collectie Van Beuningen-de Vriese - zoals de collectie officieel wordt genoemd sinds het overlijden van de echtgenote van de verzamelaar - bestaat, zoals eerder werd opgemerkt, voor een belangrijk deel uit keramische voorwerpen. Deze vallen in twee hoofdgroepen uiteen: het aardewerk en het steengoed. De vroegste voorwerpen van aardewerk dateren uit de Frankisch-Karolingische periode. Zij worden gevolgd door de kannen en bekers uit Pingsdorf en uit centra als Brunssum-Schinveld en Andenne. Van bijzondere betekenis is het aardewerk dat in de glazuurlaag voorzien is van sgraffito-versieringen. Rijk gedecoreerd is het in de Nederlanden geïmporteerde maar ook geïmiteerde aardewerk uit het Werragebied. Verder behoren tot de Nederlandse bodemvondsten voorwerpen van Spaanse majolica, soms voorzien van goudluster. In de Nederlanden werden rond 1600 ook majolica voorwerpen vervaardigd, als voorlopers van het eveneens in de verzameling vertegenwoordigde 'Delfts' aardewerk. Uit het afval van Delftse ateliers werden misbaksels en glazuurproeven geborgen, alsmede een reeks trekpotjes van Jacob de Caluwe. Uit een nog latere periode dateren schotels uit het Nederrijn-gebied en uit Nederlandse centra als Bergen op Zoom, Tegelen en Friesland.

Opmerkelijk rijk is de verscheidenheid aan voorwerpen die in aardewerk zijn vervaardigd, en de vormontwikkeling die zich daarbij in de loop der tijd heeft voorgedaan. Behalve potten voor het bewaren en voorbereiden van voedsel, zijn schotels en borden in allerlei maten aanwezig, alsook lekbakken, stoofpannen en vergieten. Bij het vuur werden verder doofpotten en vuurschermen van aardewerk benut. Zeer ruim is het assortiment aan drinkgerei, zoals kannen en bekers. Voor de verlichting werden olielampjes en kandelaars in vele soorten en modellen gebruikt. Van aardewerk zijn ook allerlei spaarpotten vervaardigd, in de vorm van een vrouwenborst of van een varken; en daarnaast nog tal van andere objecten, zoals fopkannetjes, vogeldrinkbakjes en fluitjes.

Het steengoed, dat sedert de zestiende eeuw in grote hoeveelheid vanuit het Rijnland werd geïmporteed, vertoont onderlinge verschillen die vooral bepaald worden door de plaats van ontstaan: Siegburg, Langerwehe, Raeren en Frechen om de belangrijkste te noemen. De productie betrof vooral drinkkannen en -bekers in allerlei vormen, zoals snellen, baardmankruiken en boerendanskrui-

12. Diverse drinkglazen, glazen schaaltje op voet en inktpot, uit het Paviljoen Van Beuningen-de Vriese. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam (foto Tom Haartsen).

ken. Tot het latere steengoed uit het Westerwald behoren ook andere gebruiksvoorwerpen, bijvoorbeeld zoutvaten.

Hoewel Van Beuningen reeds in 1955 een aantal belangrijke tinnen voorwerpen had geschonken, bevatte ook de collectie Van Beuningen-de Vriese nog een vijftigtal objecten van dit metaal, zoals kannen, papkommen, teljoren of eetbordjes en kamerpotten. Tot de verzameling behoren vele honderden kleine objecten van uiteenlopende materialen: mantelhaken en riembeslag, messen en mesheften, lepels van verschillende modellen, scharen, kammen, schrijfgerei en speelgoed. Voorwerpen van hout, zoals bordjes en lepels, zijn relatief schaars, omdat ze meestal werden opgestookt wanneer ze waren versleten of om een andere reden niet meer werden gebruikt. Dat geldt overigens ook voor tinnen objecten, waarvan het

materiaal kon worden ingesmolten om tot een nieuw voorwerp te worden verwerkt. Glasvondsten waren vaak moeilijk te traceren en te bergen, terwijl ook de reconstructie en restauratie gecompliceerd is. Desalniettemin bevond zich een honderdtal drinkglazen en flessen in de collectie Van Beuningen-de Vriese. Bovendien kon deze categorie sterk worden uitgebreid met de in nauwe samenwerking met Van Beuningen bijeengebrachte collectie Henkes.

In zijn totaliteit geeft de collectie Van Beuningen-de Vriese een uniek overzicht van de ontwikkeling van het alledaagse gebruiksgoed in Nederland vanaf de Middeleeuwen tot de opkomst van de industriële productie. Een representatieve selectie uit dit omvangrijke geheel werd permanent opgesteld in het souterrain van het Paviljoen Van Beu-

13. *Tinnen Sedes Sapientiae*. Collectie H.J.E. van Beuningen, Cothen (zie artikel J.E. Wustenhoff, afb. 2; foto H. van Uitert).

ningen-de Vriese. Daarnaast werden en worden regelmatig tijdelijke tentoonstellingen gewijd aan een meer specifiek aspect. Inmiddels is, mede dankzij de inzet van een groot aantal vrijwilligers, een uniek documentatiesysteem ontwikkeld, waarin beeldmateriaal is opgeslagen dat geordend is op gebruiksvoorwerpen; ook zijn hierin citaten uit oude tekstbronnen verwerkt. Hierdoor is niet alleen een waardevolle informatiebron ontstaan voor gebruik binnen het museum zelf, bijvoorbeeld bij de samenstelling van tentoonstellingen, maar ook is hierdoor de samenwerking met, en de belangstelling vanuit, de universitaire wereld sterk bevorderd.

Reeds in 1948 schreef H.J.E. van Beuningen zelf een artikel, waarin hij een aan Jan Mostaert toegeschreven schilderij met de Heilige Familie aan de maaltijd centraal stelde en het op de gedekte tafel weergegeven huisraad vergeleek met voorwerpen die hij inmiddels voor zijn eigen collectie had weten te verwerven.¹⁴ Hij begon zijn uiteenzetting met een opmerkelijke constatering: 'Het is wel zeer teleurstellend dat tot dusverre in ons land een gedegen onderzoek naar de ontwikkeling van het gebruiksvoorwerp nauwelijks heeft plaatsgevonden. Aan voorwerpen van aardewerk, glas, metaal of hout, vroeger dagelijks gebruikt in de keuken of

bij de maaltijd, wordt nauwelijks aandacht geschonken en, wanneer deze voorwerpen eens worden opgegraven, worden zij veelal, geen "kunst" zijnde, achteloos terzijde gesteld.' Nu wij inmiddels een halve eeuw verder zijn, is er ook op dit punt veel veranderd. Zo wordt het bij opgravingen geborgen gebruiksgoed uit vroeger eeuwen bepaald niet meer veronachtzaamd. Maar wat belangrijker is, is dat het alledaagse gebruiksgoed meer en meer de aandacht heeft gekregen die het verdient, zowel binnen het wetenschappelijk onderzoek vanuit diverse vakgebieden als in een aantal van onze musea. Dat die positieve ontwikkeling heeft plaatsgevonden, is in niet geringe mate te danken aan de stimulerende rol die H.J.E. van Beuningen hierbij heeft gespeeld.

Na het overlijden van zijn echtgenote hertrouwde H.J.E. van Beuningen op 3 september 1982 met Heidi A. Ferrier, weduwe van zijn goede vriend Jan van Limburg Stirum. Nadat de omvangrijke collectie Rhodesteyn had verlaten, vestigden zij zich in het nabijgelegen Cothen. Met name de oudste dochter van Van Beuningen, Christine Vaandrager van Beuningen, heeft grote belangstelling voor de door haar vader samengestelde verzamelingen. In 1991 volgde zij hem op als voorzitter van de Stichting Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp. Als een hommage aan zijn oprichter heeft deze stichting in 1991 de driejaarlijkse 'H.J.E. van Beuningen Prijs' ingesteld, die door een daartoe ingestelde jury kan worden toegekend aan een jonge onderzoeker die een belangwekkende studie op het gebied van het preïndustriële gebruiksvoorwerp of de middeleeuwse archeologie heeft gepubliceerd. Verder heeft mevrouw Vaandrager zitting in het algemeen bestuur van de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen.

Zelf heeft Van Beuningen na de overdracht van zijn collectie preïndustriële gebruiksvoorwerpen zijn aandacht op een nieuw verzamelgebied gericht. Met het voor hem zo kenmerkende enthousiasme heeft hij inmiddels een zeer omvangrijke collectie laatmiddeleeuwse insignes bijeengebracht. Het betreft hier niet alleen de religieuze draagtekens, zoals die van bedevaartplaatsen konden worden meegebracht, maar ook de soms zeer erotisch getinte profane insignes. Reeds in 1993 werd in Museum Boijmans Van Beuningen een tentoonstelling gewijd aan deze insignes en hun cultuurhistorische context; daarbij verscheen een omvangrijke

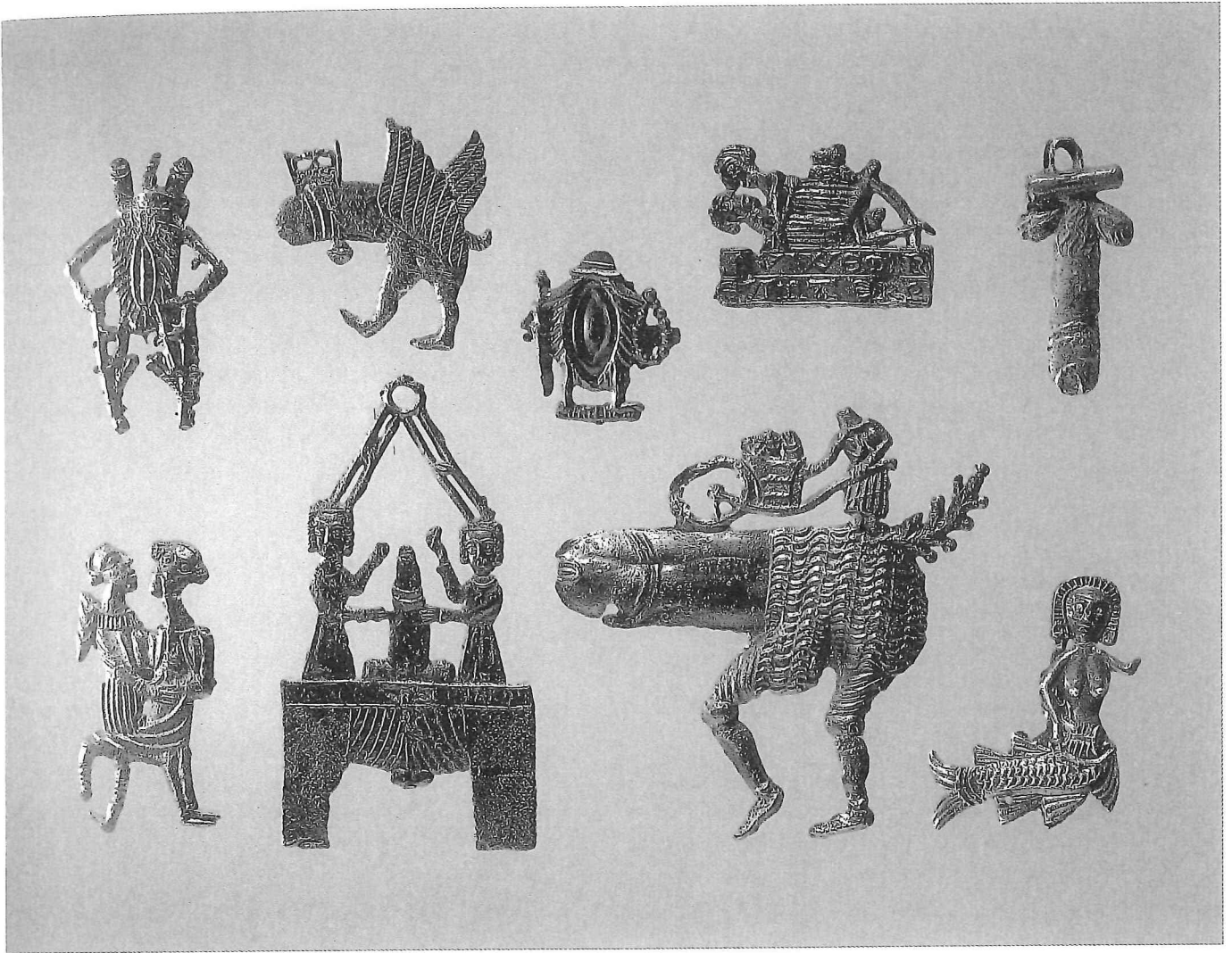

14. Insignes in de vorm van gebruiksvoorwerpen. Collectie H.J.E. van Beuningen, Cothen

(foto Tom Haartsen).

publicatie in de reeks *Rotterdam Papers*.¹⁵ Door Van Beuningen werd een stichting in het leven geroepen, die onderzoek op dit specifieke gebied stimuleert en ook na zijn dood zal kunnen continueren. In de afgelopen jaren heeft een werkgroep, waarin behalve Van Beuningen ook prof.dr. A.M. Koldewij van de Katholieke Universiteit Nijmegen en Dory Kicken zitting hebben, een intensief onderzoek uitgevoerd naar de insignes die vanuit de vele honderden bedevaartsoorden in Europa door pelgrims werden meegenomen. Bovendien is inmiddels de collectie van Van Beuningen nog sterk uitgebreid en konden - dankzij medewerking van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, stadsarcheologen, verzamelaars en musea - nog honderden andere insignes in openba-

re en particuliere verzamelingen geregistreerd worden. De aldus verkregen kennis over dit boeiende materiaal zal in combinatie met een zeer omvangrijke catalogus van tot dusverre bekende religieuze en profane insignes worden vastgelegd in een nieuw boek over dit onderwerp, dat nog in 2000 in de reeks *Rotterdam Papers* zal verschijnen; nadien zal er in Museum Boijmans Van Beuningen opnieuw een tentoonstelling aan worden gewijd. Het is in dit verband opmerkelijk, dat reeds in het in 1968 verschenen allereerste deel van de mede door Van Beuningen geïnitieerde *Rotterdam Papers* een artikel over middeleeuwse pelgrimsinsignes werd opgenomen. De auteur, Brian Spencer, omschreef deze objecten 'as one of the most evocative of all archaeological finds, illustrating, as they do,

15. Insignes met erotische voorstellingen. Collectie H.J.E. van Beuningen, Cothen

(foto Tom Haartsen).

many aspects of live in a mysterious and mystical world and reflecting, as souvenirs of travel, one of the timeless instincts of man'.¹⁶ Het destijds door hem geschetste toekomstperspectief, een periode waarin de archeoloog via de toegenomen kennis over de datering en typologie van deze insignes de beschikking zal krijgen over een waardevolle nieuwe bron van informatie, is door Van Beuningen inmiddels grotendeels gerealiseerd dankzij diens 'tweede levenswerk'.

Noten

* Dit artikel verscheen in een iets andere vorm in het gedenkboek *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen; Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999, p. 412-431.

1. Coenraad Samuel van Beuningen werd in 1882 geboren en overleed in 1956.
2. Hendrik Adriaan van Beuningen (1841-1908), die uit een predikantenfamilie stamde, trouwde in 1867 met de Engelse Annie Lavinia Brain (1847-1943). Het echtpaar kreeg twaalf kinderen, van wie er twee op jonge leeftijd overleden zijn. Het aanzienlijke vermogen, dat H.A. van Beuningen dankzij de SHV bijeengebracht had, werd na zijn dood gelijkelijk onder de tien kinderen verdeeld.
3. Kraaijeveld van Hemert 1996, p. 90-95.
4. Marie Jeane Arnoldine Antoinette de Vriese werd, evenals haar echtgenoot, in 1920 geboren. Zij overleed in 1980.
5. Teychiné Stakenburg 1979, p. 138, 206.
6. Van der Houwen 1998, p. 120 e.v., 178.
7. Kok 1992, p. 313-314.
8. Ter Molen 1993, o.a. p. 255.
9. De omvangrijke collectie glazen die het resultaat is van dit werk, geeft een goed overzicht van de vormontwikkeling van in de Nederlanden gebruikte drinkglazen, flessen, e.d. Het overzicht van het ambachtelijk vervaardigde gebruiks-

goed, dat de collectie Van Beuningen-de Vriese biedt, wordt met deze glasverzameling prachtig aangevuld. Het is dan ook verheugend, dat de heer en mevrouw Henkes hun glazen in 1994 - ten tijde van een door professor Henkes samengestelde tentoonstelling - eveneens aan Museum Boijmans Van Beuningen hebben geschonken. Bij deze gelegenheid verscheen ook een omvangrijke publicatie van prof. dr. H.E. Henkes over dit onderwerp, getiteld *Glas zonder glans; vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800, Rotterdam Papers 9*. Rotterdam 1994.

10. Renaud 1973, p. 1-52.
11. Voor deze aankoop ontving de Stichting financiële bijdragen van D.G. van Beuningen, alsmede van de Stichting Bevordering van Volkskracht en de Erasmusstichting.
12. *Bulletin Museum Boymans-van Beuningen*, nr. 4 (1973), p. 30-31.
13. Over dit initiatief wordt gesproken in het door Jan Hein de Groot samengestelde artikel 'H.J.E. van Beuningen schatgraver van 't verleden' in *Het Vrije Volk* van 31 augustus 1974.
14. Van Beuningen 1947-'48, p. 121-125. De volledige tekst van dit artikel is in deze bundel opgenomen.
15. Bij die gelegenheid verscheen de omvangrijke publicatie van H.J.E. van Beuningen en A.M. Koldewij, *Heilig en Profaan; 1000 laatmiddeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen, Rotterdam Papers 8*. Rotterdam 1993.
16. Spencer 1968, p.145.

Literatuur

van Beuningen, H.J.E. 1947-'48. Middeleeuwse gebruiksvoorwerpen uit een particuliere collectie. In: *Hobby 2*, p. 121-125.

van Beuningen, H.J.E. en Koldewij, A.M. 1993. *Heilig en Profaan; 1000 laatmiddeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen, Rotterdam Papers 8*. Cothen.

Henkes, H.E. 1994. *Glas zonder glans; vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800, Rotterdam Papers 9*. Rotterdam.

van der Houwen, P. 1998. *Stimuleren van ontwikkeling; Stichting Bevordering van Volkskracht 1923-1998*. Rotterdam.

Kok, G.Chr. 1992. Jeannette Abrahamine Bekker-la Bastide (1878-1961) en het door haar gestichte Bekker-la Bastide-Fonds. In: *Rotterdams Jaarboekje IX 10*, p. 303-320.

Kraaijeveld van Hemert-Peterich, M. 1996. *Geheimen van 'achter het kolenfornuis' van de familie Van Beuningen*. Bargemon/Dordrecht.

ter Molen, J.R. 1993. *Arti & Urbi; De Stichting Museum Boymans-van Beuningen als steunpilaar onder een Rotterdams museum*. Rotterdam.

Renaud, J.G.N. 1973. Rhodesteyn, schatkamer der middeleeuwse ceramiek. In: *Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse ceramiek 71*, p. 1-52.

Teychiné Stakenburg, A.J. 1979. *Beeld en beeldenaar; Rotterdam en K.P. van der Mandele*. Rotterdam.